

Pravda v české tradici četba vybraných textů z Husa, Payna, Masaryka, Rádl, Kozáka, Hromádky a dalších [1994]

proseminář

[alternativní název, který se dochoval mezi Hejdánkovými soubory: Pravda a subjekt v české myšlenkové tradici]

05.10. úvod - zčásti podle 0.01 nn. 12.10. Payne - pravda jako „osoba“, „subjekt“ (vztah pravda - Bůh) 19.10 nekonalo se - omluven 26.10. 3.Ezdráš - polemika helenizovaného Žida s helenistickým pojetím pravdy 02.11. pozván prof. Jan Heller (´-m-n, pravda/víra) 09.11. Hus 16.11. Palacký 23.11. Palacký 30.11. Palacký 07.12. Palacký 14.12. Masaryk (obecně - úvod + ad Pekař od „P.Č.“) 21.12. Masaryk 04.01. 11.01. 18.01. 25.01.

0.01

Musíme si hned na počátku objasnit, proč se máme zabývat takovým nezvyklým, snad přímo divným tématem. Námitky mohou být různé. Na prvním místě asi zazní skeptická otázka: co se můžeme naučit z české tradice? Na druhé straně se asi ozve: proč bychom se nemohli podívat na českou tradici, ale taková abstraktní témata? Snad ještě něco o pravdě, něco jako národní zvláštnost, svéráz - Hus mluvil o pravdě, a pak také Rádl. Ale jinak? A o subjektu - to přece je německé téma! Kdo vůbec mluvil nebo psal o subjektu z českých myslitelů, tedy něco, co by stálo za pozornost?

0.02

Na takové a podobné otázky nehodlám nyní odpovídat, neboť jedinou legitimní odpovědí bude průběh přednášek. Nejde tedy o žádnou apologii, o žádné omlouvání a vysvětlování, proč se něčím tak podivným chceme poměrně dlouho zabývat. Musíme si však alespoň v obryse objasnit záměr, který je v pozadí naší volby. Mohu tak učinit velmi stručně, protože většinou máte už za sebou něco z mých dřívějších přednášek, kde jsme na některé aspekty těchto problémů už narazili.

0.03

Česká myšlenková tradice nezačíná teprve obrozením, ale má dávné středověké kořeny. Naše obrození mělo nač navázat, když obnovovalo jazykovou, myšlenkovou a vůbec kulturní úroveň, jaké česká (böhmisch) společnost dosahovala ve 14.-17. století. Myšlenka, že různé historické epochy jsou do sebe uzavřeny a nemohou spolu podstatněji, tj. myšlenkově, mravně, duchovně komunikovat, je scestná. Takovému Platónovi nebo Aristotelovi se můžeme dnes myšlenkově přiblížit a porozumět jim často mnohem lépe a důkladněji než svým mnohým současníkům, kteří často nerozumějí sami sobě a nedovedou své myšlenky vyjádřit natolik srozumitelně a ještě předtím je natolik promyslet, abychom jim skutečně porozuměli. A právě v této myšlenkové tradici, na kterou už někteří myslitelé navazovali před námi a na kterou s jejich pomocí můžeme dnes navazovat i my, najdeme někdy hodnoty nemalé ceny, které však nejsou ani u nás doceněny, natož abychom se jimi chtěli blýsknout na oné tak často proklamované „cestě do Evropy“. Jednou takovou tradicí, pohříchu většinou dnešních myslitelů téměř zcela zanedbávanou, je řecké nebo přinejmenším na řecké kořeny neredukovatelné a z nich neodvoditelné pojetí pravdy, které v sobě nese obrovskou sílu svého evropanství. A v tom právě spočívá nebo

přinejmenším s tím je spojena velké cena tohoto odkazu.

0.04

Evropská kultura je nerozlučně spjata s křesťanstvím, a od křesťanství je neodmyslitelná ona zvláštní synkreze dvou sice nikoliv mimoběžných a naprosto nekompatibilních, nicméně vskutku různých, navzájem se značně odlišujících kultur, totiž řecké a hebrejské. (Nejsou mimoběžné, protože se setkaly; a nejsou inkompatibilní, protože se po dlouhé věky ovlivňovaly a až dosud ovlivňují.) V tom a ještě v dalším smyslu představuje evropská kultura cosi jedinečného v celých dosavadních dějinách, v nichž jinak najdeme nanejvýš jen vzájemné ovlivňování a vzájemné pronikání různých kulturních proudů, ale nikde tak zásadní, pronikavé a zejména dlouhodobé splývání, sváření, společné zápasení, avšak také – a svým významem vše ostatní daleko přesahující a převažující – vzájemný rozhovor, táhnoucí se nejméně půl třetího tisíciletí a ještě nadále pokračující, i když s význačnými rysy toho, že tato dosavadní epocha nebo dosavadní fáze epochy dialogu už v jistém smyslu končí resp. že volá po něčem novém, snad jenom po přechodu k další fázi, snad dokonce po zahájení nějaké epochy nové. V jistém hlubokém smyslu je dialog vynálezem řeckým, ale řecké filosofické myšlení jej dostatečně nereflektovalo a proto z něho nevytěžilo právě to nevýznamnější a do budoucnosti nejperspektivnější. To ovšem vidíme teprve dnes – a ještě zdaleka ne všichni. Zůstává tedy na nás, abychom onu epochu dialogu, která pomalu končí, podrobili náležité filosofické reflexi, abychom se tak alespoň předběžně orientovali v přicházející epoše nové, které nebude – jak věřím – méně dialogická, nýbrž naopak více a podstatněji, intenzivněji dialogická. To, co bylo vyzkoušeno na dialogu dvou starověkých kultur, bude moci být mutatis mutandis vyzkoušeno globálně.

0.05

Pozoruhodnost oné „české“ tradice, jíž se nyní hodláme zabývat, není tedy v její českosti, protože její kořeny nejenže nejsou české, ale nejsou v pravém slova smyslu ani evropské, a to nejenom v historickém smyslu, neboť evropské dějiny začínají vlastně teprve středověkem, zatímco epocha středověku předcházející v sobě integruje přinejmenším celé Středozeří, tedy také severní Afriku a přední Východ (s částí Asie). Duchovně a myšlenkově končí tato starší doba – mohli bychom říci „prehistorie“ – Evropy ještě daleko dříve, než skončila politicky pádem Říma. Největším myšlenkovým výkonem starých Řeků je vynález pojmů a pojmového myšlení. Jen možnosti, otevřené tímto světodějným vynálezem, dovolily vzniknout nejen filosofii, ale všem vědám včetně teologie, o které nemůžeme legitimně mluvit tam, kde pojmovost ani filosofování ještě nezačalo ovlivňovat hlavní proudy myšlení a vědomí. Zde ovšem musíme poznamenat, že filosofie ani v Řecku neovlivnila život a myšlení prostých Řeků do té míry, že by v nich vytvořila sohlivé základy rezistence proti vždy znovu se vracejícím vlnám mýtů a mytického myšlení. To se ukázalo právě v době helenistické, kdy všechno nasvědčovalo tomu, že éra filosofie je u konce, protože sami filosofové podléhali mytickým, mystickým a všelijak pověrečným a předsudečným náladám, neschopni se ryze filosofickými prostředky proti nim ubránit. Sama filosofičnost ovšem byla natolik nezdolatelná, že si i nové mýty musely jakousi filosofičnost či pseudofilosofičnost osvojit, takže mluvíme o nejvýznamnějších tehdejších orientálních mýtech jako o filosofických (měli bychom raději říkat: pseudofilosofických). A právě tváří v tvář těmto pseudofilosofickým mýtům se filosofové i se svou filosofií ukázali prakticky jako bezmocní, takže se nemohli postavit ostře proti nim, jak tomu bylo napořád v minulosti (s jedinou výjimkou Platóna, který ovšem dával jednoznačnou přednost mýtům filosoficky správně vymyšleným před mýty tradičními resp. vůbec těžko zjistitelného nebo

nejjistitelného původu). A tak všechno nasvědčovalo tomu, že to nebude filosofie, která se ubrání proti novému náporu mýtů a mytičnosti, nýbrž že to bude nějaký mýtus, který se některými prvky filosofie a filosofičnosti vyzbrojí do té míry, že převezme iniciativu a vedení a stane se v nějaké podobě novým kulturním hegemonem. To by představovalo pravděpodobně také konec vývoje věd, jež se v té době již od filosofie významně vydělily a odloučily a které se už zase začínaly směřovat s magií, mysteriózními praktikami a pseudovědami, mezi nimiž přední místo zaujímal astrologie a později alchymie. Sama filosofie v té době začala k nerozeznání splývat s rétorikou a zejména sofistickou.

0.06

V této situaci došlo k čemu zcela neočekávanému, takřka neuvěřitelnému. Něco, co bylo dlouho považováno většinou pouze za jeden zvláštní a podivný případ orientálního mýtu, se ukázalo být mimořádně vyzbrojeno už velice dlouhým zápasem se všemi mýty a nejrůznějšími náboženstvími a jejich praktikami, takže na sebe právě touto jakousi nesnášenlivostí, intolerancí stále víc upoutávalo pozornost. Bylo to židovství, které bylo nejen jedním z politicky nejnespolehlivějších složek římských kolonií, ač velikostí a silou náleželo spíše k malým až nejmenším, ale které mělo velmi hluboké vnitřní důvody, proč se nesklonit před zbožněnými vladaři, byť byli pány sebevětších říší, a které v očích světového impéria římského mělo velký handicap, protože se nemohlo (nejen nechtělo) vykázat nějakým bohem, který by mohl být umístěn v římském Pantheonu na důkaz toho, že se stal také jedním z římských bohů. Židé sice o svém „bohu“ také mluvili, ale nemohli na něj ani ukázat, ani říci, jak se jmenuje (protože jeho jméno nesměli vyslovovat). Židů nebylo mnoho a zejména nebylo mnoho těch, kdo na svém židovství neochvějně a tradicionalisticky až konzervativně trvali, byli tedy chápáni jako podivná sekta, často podezřívána z protináboženskosti a atheismu. To trvalo již několik staletí, když došlo k oné tehdejší světové neočekávané, i když Židy – ovšem v jiné podobě – očekávané události, totiž k vystoupení muže dobrého židovského původu, který byl – ve svých třiatřiceti letech ještě mladý – popraven jako zločinec, ale který ve svém nejbližším okolí měl po tři roky svého působení takový vliv na své žáky a příznivce, že se vedle tradičních společenstev kolem synagog a někdy přímo v nich začala vytvářet nová společenství zprvu zcela po vzoru oněch původních, ale později se stále víc od nich odlišující zejména svou otevřeností vůči tehdejšímu světu a svou misijní energií. V římských politických kruzích nevyvolala tato událost zpočátku pozornost, ale když se onomu misijnímu úsilí podařilo proniknout nejen do center provincií, ale do samotného Říma, a když se křesťanství začalo šířit zprvu v nejnižších, nejchudších vrstvách obyvatelstva, ale později začalo prorůstat i do vrstev vyšších a vzdělanějších, situace se prudce změnila a Řím začal tuto masově se šířící sektu tvrdě pronásledovat, terorizovat a zvláště výrazné a aktivní její členy někdy až hrůznými způsoby likvidovat. Ukázalo se však, že ani to nepomáhá a křesťanství se posléze stalo oficiálním římským náboženstvím – a tedy právě „náboženstvím“.

0.07

Není naším cílem se zabývat celou touto záležitostí, pro Evropu ovšem zásadní důležitostí, historicky. A není naším záměrem ani zabývat se jí po stránce náboženské. Z důvodů, které jsem jen stručně načrtl, se nemůžeme zabývat evropským myšlenkovým dědictvím, aniž bychom se nějak dotkli křesťanství, neboť Evropa bez křesťanství a jeho hlubokého, zásadního neexistuje. Stejně tak se nemůžeme zabývat onou zvláštní českou myšlenkovou tradicí, která je nejenom nemyslitelná bez křesťanství, ale ani bez zvláštního důrazu na ty židovské tradice, bez kterých není zase myslitelné křesťanství. A navíc to

nemůžeme učinit, aniž bychom se nějak dotkli české reformace, a to jak oné první reformace, o které se v zahraničí většinou mluví jako o předreformaci, tak oné druhé reformace, která se formovala už jako vyústění a zároveň kritika vývoje husitství, ale také pod vlivem reformace Lutherovy a později zejména Kalvínovy, tedy reformace bratrské. To vše představuje dnes, kdy většina naší společnosti, ale tím také asi většina studentů a možná dokonce i většina z vás je v důsledku obecného sekularizačního vývoje v Evropě orientována nenábožensky a někteří dokonce protinábožensky, zatímco převážná část ostatních katolicky a někteří bohužel stále ještě protireformačně, ačkoliv katolická církev dnes prochází přinejmenším o II. Vaticana jakousi svou vlastní reformační fází, nemalý problém. Prosím proto, abyste odložili svou konfesijní nebo protikonfesijní zaujatost, všechnu předpojatost, abyste si uvědomili všechnu problematičnost a nezdůvodněnost svých nekontrolovaně přejatých názorů a pojetí, jež mají charakter předsudků. Ale nejenom to: prosím, abyste se nenechávali ani svými jakkoliv zdůvodněnými postoji a názory odvádět od pozorného sledování myšlenkových, tj. vposledu filosofických osudů jedné velké myšlenky, a to bez ohledu na to, kdo se jí nechal oslovit a kdo na ní pracoval, kdo ji zprostředkoval své společnosti a budoucím generacím atd. Budeme se muset zabývat např. názory Husovými, ale také jednou vynikající řečí husitského diplomata anglického původu, ale nepůjde nám ani o Husa, ani o husitství, nýbrž jen o onu myšlenku a co s ní souvisí, jak s ní tyto dva velikáni pracovali a co nás v ní a v jejich zpracování této myšlenky právě dnes oslovuje resp. může oslovit. Budeme se zabývat zajímavou prací mladého Palackého, ale nepůjde nám o něho jako o velkého historika a myslitele, ale o tu myšlenku, kterou vyhrabal ze zapomnění a odstartoval novou či obnovenou tradici přemýšlení v jejím duchu, protože tak mohla znovu zřetelněji (a nejen „podzemně“) oslovit naše myslitele devatenáctého a dvacátého století.

0.08

A ještě jednu věc si musíme zdůraznit na samém počátku. Věřím, že jste si buď v minulých letech svého studia náležitě ujasnili nebo že si co nejrychleji ujasníte rozdíl mezi cogitans a cogitatum, tj. mezi myslícím a myšleným, častěji se ovšem říká – a to ovšem budeme chtít revidovat – rozdíl mezi aktem myšlení a předmětem tohoto aktu myšlení. To platí také pro velké myšlenky, tudíž také pro myšlenku spjatosti problému pravdy a problému subjektu. Náš záměr je systematický, nikoliv historický. Nehodláme popisovat historii této myšlenky, nýbrž za pomoci historických dokladů, formulací a zápisů se chceme především a na prvním místě držet jejich „myšleného“, nikoliv způsobu jejich myšlení (tj. aktů jejich myšlení). I když si ukážeme, jak vážným zatížením pro filosofii bylo myšlení „geometrické“, užijeme si zcela svobodně právě geometrického příkladu, abychom tuto okolnost a tento svůj záměr co nejjasněji ozřejmili. Když budeme vyhledávat ony staré formulace, nepůjde nám o ně samy ani o způsob myšlení, jehož jsou výsledkem – i když to vše nemůžeme ovšem prostě nechávat bez jakékoliv pozornosti, nýbrž musíme to brát všechno velmi vážně. Ale tak, jako čteme texty starých geometrů především s ohledem na to, co je nám i jim společné, a to jsou geometrické obrazce jako trojúhelník, mnohoúhelník, elipsa, kruh apod., i když víme, že tyto obrazce jsou naší konstrukcí a nikde v přírodě je nenajdeme jako nějaké danosti, tak nám půjde o „myšlené“ oné české (a vlastně původně nečeské, před-české a před-evropské) tradice, tj. o „pravdu“ a o „subjekt“, nikoliv o to, jak byly konkrétně osobně a historicky myšleny. Ani pravdu, ani subjekt nikde v přírodě ani v dějinách nenajdeme jako nějakou přírodní danost, pravda ani subjekt nejsou ničím FYSEI, tedy „od přírody“. Ale nám nepůjde ani výhradně, ani přednostně o to, jak se naši předkové a předchůdci vyjadřovali, jak mysleli, jak to bylo historicky podmíněno – protože

takový záměr má smysl jen tam, kde předem nějak víme, že tam někde je chyba, a tuto chybu pak chceme objasnit, vysvětlit, pochopit, proč k ní došlo. Zmatek, jímž se po této stránce vyznačuje moderní a ještě víc postmoderní myšlení, je nutno překonat a odstranit. To, oč se na této cestě chceme pokusit, je právě odstraňování jedné složky tohoto moderního a postmoderního zmatku, chaosu, této konfuze.

0.09

Konečně poslední bod: nebudeme se – z důvodů právě naznačených – příliš držet historie, ale budeme si vybírat „materiál“ podle potřeby systematického sledování problematiky. Proto nezačneme „ab urbe condita“, nezačneme ani starými Římany, ani starými Řeky, ba ani starými Sumery, tudíž ani starými Izraelci či Hebrejci, ale budeme se jimi zabývat teprve na určitém místě a v určité chvíli (v konkrétním případě třeba na 2. listopadu jsem pozval prof. Jana Hellera, který nám jako u nás nepochybně nejpopovolanější odborník řekne něco o slovech a s nimi spjatém pojetí „pravdy“ a „víry“ v hebrejské myšlenkové tradici). Tomu bude zdánlivě zcela nehistoricky předcházet to, co lze vyčíst ze slavné řeči Petra Payna, řečeného Engliše, kterou pronesl latinsky v Bratislavě v roce 1429 ke králi Zikmundovi. Čtením a interpretací určitých míst z této řeči se budeme zabývat také v seminárním čtení, které bude vždycky následovat po této přednášce, ale nebudeme mít tu ctižádost, abychom zachovávali stejné pořadí nebo dokonce nějakou paralelitu mezi obojím. Obě formy kurzu budou na sobě organizačně nezávislé, i když obsahově, věcně spolu budou úzce souviset.

[následující poznámka byla zřejmě napsána v téže době, ale patří ve skutečnosti už jinam]

1.19

Na geometrii jsme si ukázali, že intencionální akt, zaměřený na intencionální předmět (objekt), musí respektovat jakési normy, přijmout kritéria, pohybovat se ve významovém prostředí, které sám „neklade“, o kterém nerozhoduje, který jsme my lidé nevymysleli libovolně – budeme tomu (trochu po vzoru Hérakleitově) říkat prostředí – nebo svět – LOGU.

1. 01 (Payne)

Textem Paynovy řeči se nechceme zabývat k účelům historickým, nýbrž filosofickým, jak už jsem řekl minule v úvodu. Proto budeme věnovat pozornost vybraným formulacím. Vybírat je budu jednak já, jednak vy: text dostáváte do ruky, abyste sami hledali místa, která vám připadají filosoficky důležitá, a abyste je pak ve vlastním příspěvku navrhli k prodiskutování. I když na něco přijdete dodatečně, nikdy není pozdě, jde-li o významný detail, který jsme přehlédli; můžeme se kdykoliv vrátit. Payne několikrát cituje 3. Ezdráše a ukazuje tím na kořeny svého pojetí. Nikde nenajdeme doklad toho, že by četl a znal celého 3. Ezdráše. Citáty tehdy poletovaly od jednoho spisovatele k druhému samostatně, málokdo se pustil do čtení celých spisů. 3. Ezdráš je však dílko malé a náležel tehdy do nejužšího svazku s kanonizovanými knihami biblickými; navíc právě místa, o něž nám jde, byla hojně citována už církevními otci. Legitimita 3. Ezdráše byla tehdy naprosto nepochybná; zůstává však nejasné, zda si dávní citující nebo Husovi současníci vůbec uvědomovali, že jde o otázku plnou vnitřního napětí, vyrůstajícího z různého chápání slova „pravda“ a vposledu z různé myšlenkové tradice. Teprve mnohem později se začíná rozpoznávat dvojí zdroj evropské myšlenkové tradice: takto vyjádřeno vlastně teprve s koncem osvětenství, jež stále ještě plně důvěřuje tzv. rozumu a nepodrobuje rozum nejostřejší rozumové

kritice. (Začátek byl učiněn Kantem, které ještě náleží k osvícenství, ale zároveň rozpoznává a vyhláší jeho meze.)

1. 02

Při čtení Paynovy řeči nemůže uniknout naší pozornosti něco, co na první pohled vypadá jako pouhá metafora, jako básnický nebo řečnický způsob, totiž jako jakási personifikace Pravdy. Obávám se, že takto to chápal také překladatel F. M. Bartoš, neboť nevzal dost vážně, že tu nejde o básnický ani řečnický obrat, ale o cosi podstatnějšího, hlubšího. Jen takovým přehlédnutím či nedohlédnutím se mohlo stát, že v českém překladu najdeme ono podivné a pochybné neutrum: pravda je „to, co ... zvítězilo“, „co s Abrahamem sestoupilo“, „co ... přemohlo“ i když to je pouze na jednom místě, a hned poté zase čteme „ona to jest, která...“ (str. 63). V latinském textu není pro ono neutrum naprosto žádná opora, nýbrž čteme „ipsa est ... quae vicit“, et „quae descendit“, „ipsa est quae ... fiducialiter egit“ atd. Má tam tedy být: pravda je „ta, která . . . zvítězila“ a nikoliv „to, co ... zvítězilo“. Pravda je aktivní, činná, podnikavá: jen proto „vítězí nade vším a vše přemáhá“ (65).

1. 03

Zvláštností této „aktivity“ pravdy je však to, že působí převážně skrze lidi: skrze Abela a v něm, a v jeho pravé oběti a skrze ni vítězí nad krutým Kainem, i když Abel sám je Kainem zahuben; pravda tedy vítězí nejen prostřednictvím lidské aktivity, ale také pasivity, trpení, ba utrpení. Jistě si všichni museli vzpomenout na Husa, v jehož životě, ale také v jehož smrti slavila pravda své vítězství. Abram je vyzván, aby odešel ze svého domu i města, ba z celé země, a aby šel nevěda kam. Je to zase pravda, která s ním a jeho prostřednictvím sestupuje „do žárů Mezopotamie“. Je to pravda, která sestupuje do Josefova žaláře, ale potom s ním vystupuje do nejvyšších funkcí a „podrobuje si celý Egypt“. Na tomto místě je zvláště dobře vidět, že takové vítězství v Egyptě a vůbec v dějinách nikdy není definitivním vítězstvím: Mojžíš musí faraona i Egypt krušit těžkými ranami, má-li jej donutit, aby propustil lid z otroctví a nechal jej odejít do země zaslíbené. A zase to je pravda, která s Mojžíšem a skrze Mojžíše „porazila ... pyšného faraona“. A je to zase ona, „přeslavná pravda, která Judou chrabře zvítězila“: Judou, tj. v něm a skrze něho, latinsky „in Juda“. Aktivita pravda je tedy nikoliv samostatná aktivita, nýbrž spoluaktivita, ko-aktivita, ko-agence. To je právě nejpozoruhodnější tam, kde lidská spoluaktivita je vlastně jen symbolická a tedy jakoby zanedbatelná: Jozue drží v modlitbě ruce vzhůru, je podpírán těmi, kdo jsou okolo, a nejmocnější pravda, která vládne nejen na zemi, ale i na nebi, „zastavila samotné nebe“ a donutila „stanout samo slunce v Gabaonu“. Mohlo by se zdát, že tato moc pravdy, ovládající jak zemi, tak nebesa, už není pouhou spoluaktivitou: a přece právě na tomto místě užívá Payne slovesa *co ago* (= *cogo*): „Ipsa est potentissima veritas, que nedum terre sed celo imperans, ipsum celum arestavit et solem stare ad Gabaon pro libito coegit“ (86), tedy *coegit*! Český překlad „donutila“ je sice slovníkově zcela korektní (*cogo*, *ere*, *coegi*, *coactum*), ale v daném kontextu je poněkud nepravděpodobně, snad až křečovitě. Sloveso *agere* původně znamená hnáti, poháněti, tedy právě opak toho, co udělala pravda skrze Jozue: zastavila slunce, zastavila samotné nebe. Skutečný smysl slova *coegit* je jinde, ne v samotném zastavení, nýbrž ve spolupůsobení toho, aby vítězství bylo dosaženo před večerem, ještě za dne. *Cogere* také znamená původně sháněti dohromady, shromažďovati, svolávat, povolávat: nebe je povoláno, samo slunce je povoláno, aby svým během neproblematizovalo a neodvracelo izraelské vítězství. Nejde tu o zázračné, tj. násilné vměšování do běhu přírody, jak bychom tomu rozuměli dnes. A rozhodně nejde o manipulaci s mrtvým sluncem, mrtvým tělesem.

1. 04

Samotného vrcholu oné společnosti, spoluaktivity pravdy na všem, co správného se má stát a co nesprávného se nesmí stát, nebo pokud se stane, na potrestání a odvrácení zla z toho vyplývajícího, tohoto vrcholu je dosaženo tam, kde pravda svou účastí na tom, co se ve světě děje, získává „vlastní zkušenost“ a vlastní „poznání“: ipsa scit, ab experto novit (86, č. 65). To, že pravda „sídlí“ v mučednících, v pannách, dětech a ostatních ponížených, má svůj hluboký smysl: pravda se tak dobírá svých zkušeností s člověkem a se světem: „ona zná, co vše mohou způsobit muka, co dovedou tyranové, jak může zuřit a ničit jejich bezmezný hněv; ví, jak dovede mučit oheň, meč, odporný žalář, mučící hák a bodec, hlad, provaz, pouto nebo smyčka, kyj, hůl, ztráta majetku, krajní chudoba, a jak může na člověka dopadnouti dokonaná špatnost. „ A právě v tomto utrpení a skrze ně, ale také jemu navzdory dosahuje pravda svých vítězství, ano, toho největšího, vrcholného vítězství, když „triumfuje v samotném Kristu, skutečném Bohu a člověku“. Pro srovnání můžeme připomenout presidentovu myšlenku „paměti bytí“, kterou nedávno znovu zmínil ve své slavnostní řeči na Stanfordské univerzitě. Je to už stará jeho myšlenka, neboť se přinejmenším vyskytuje v Heřmanických úvahách z vězeňských dopisů. Chyba této myšlenky je několikerá: jde podle něho o „paměť bytí“, „do níž se vše a napořád zapisuje“. Všechno a napořád: něco jako celovesmírné nebo spíše nadvesmírné monitorování, které nerozlišuje důležité a méně důležité, dobré a zlé, pravé a nepravé, ale zaznamenává do „paměti“ „všechno a napořád“. Nejlépe snad samočinně čili automaticky. Bylo by zajímavé tuto poněkud morbidní myšlenku rozvést nebo dovést o krok dál: představme si, že si ten záznam sám sebe zase přehrává neboť k čemu záznam, když ne pro přehrávání? A máme tu postmoderní věčný návrat k témuž: možná, že už i my sami vlastně jsme jen takovým starým záznamem, který sám sebe znovu přehrává. A s touto představou pak srovnajte onu pravdu, která je blízko každému člověku, kterému o něco jde, spolu s ním a skrze něho dosahuje vítězství, ale spolu s ním a skrze něho také zakouší všechny hrůzy, neboť je zakouší na sobě samé, jako by to byly hrůzy vynalezené jen pro ni. To není „personifikovaná“ pravda, to je pravda, která má nanejvýš osobní, tj. personální charakter a která se proto osobně obrací ke každému jednotlivému člověku. Takovou pravdu personifikovat má tak málo smyslu jako „personifikovat“ přítele: není toho totiž vůbec zapotřebí.

1. 05

Mluvit s takovou reverencí a s takovým respektem o pravdě by se ovšem mohlo zdát poněkud problematickým, snad dokonce blízko nějaké herezi ovšem kdyby se v Janově evangeliu Ježíš sám necharakterizoval jako pravda (vedle cesty a života). Kupodivu však Payne vůbec necituje Jana, kde je o pravdě celá řada zmínek, a nikoli okrajových, nýbrž vrací se vždy k 3. Ezdrášovi. Můžeme se tam tedy podívat také a připomenout si tak, že poslední slova židovského mládence, který vyhrál soutěž, náleží „Bohu pravdy“. Jak už hned první filosof věděl, „vše je plné bohů“ (zl. A 22 podle Aristotela). Jenomže bohové jsou různí, většinou nanicovatí, jsou to pouhé modly. Pascal vytýkal filosofům, že ten jejich bůh je pouhý bůh filosofů, ale že to není Bůh Abrahamův, Izákův a Jákobův. V perské říši asi nikdo ani u dvora nevěděl nic a Abrahamovi, Izákovi a Jákobovi, a tak bylo nutno upřesnit jiným způsobem, o kterého to boha jde. A tak dochází k tomuto slavnému upřesnění, které snad nikdy nebylo dostatečně oceněno: Bůh pravdy. Nietzsche vidí v křesťanství fatální rozpor mohli bychom snad říci: mezi božností boha a zbožností či pobožností, pobožnostkářstvím, krátce náboženskostí, religiozitou, a mezi pravdivostí, opravdovostí, pravostí. Na stranu oné náboženskosti samozřejmě náleží také tradiční metafyzika a její „bůh filosofů“. Pravda, o které mluví s takovým zanícením a zároveň docela konkrétním

politickým dopadem Petr Payne, není však žádnou „pravdou filosofů“, nýbrž je to pravda, která je tím nejmocnějším nejen na zemi, ale také na nebi. Payne si dává záležet, aby nezůstal na polovině cesty, a domýšlí svou myšlenku vlastně myšlenku 3. Ezdráše, kterou docela přijal za svou až do krajních důsledků. V takové napjaté situaci, když jde o to, zda Zikmund dá přednost pravdě před císařskou korunou, a to znamená: když jde o to, zda bude nebo nadále nebude uznán za českého krále, řekne Payne něco, co jako by se neslušelo při žádných diplomatických vyjednáváních, ať si od nich Payne nebo někdo jiný něco slibuje či neslibuje nic. V Jákobovi, jak říká, svedla pravda boj se samotným Bohem, a „způsobila neuvěřitelnou věc, poněvadž v zápase přemohla Boha“ (63–4). Jak jsem řekl, nebude nás nyní zajímat legitimita Paynovy exegeze Jákobova zápasu s Bohem, jak je poněkud neprůhledně zaznamenán v druhé části 32. kapitoly Genese. Plně se chceme soustředit na filosofické momenty Paynových formulací, přesněji řečeno na ty momenty, které lze interpretovat jako významná filosofémata a dokonce jako doklad Paynova filosofického „pokusnictví“.

1. 06

Co můžeme shledat na různých místech Paynovy řeči, pokud jde o vztah mezi Bohem a pravdou, eventuálně mezi Kristem a pravdou? Především čteme, že „nezhasitelná a nesmrtelná pravda ... má za svého tvůrce a obhájce Boha“ (65). V latinském znění: „inextinguibilem et immortalem veritatem, que Deum habet auctorem et defensorem“ (86). Pravda je také charakterizována jako boží pravda, tj. je řeč o všemohoucím Bohu, jehož pravda vítězí nade vším (63, 69), eventuálně jako „Kristova pravda“ (68, 73). Najdeme také formulace jako „pravda božího zákona“ (63 2x) nebo „pravda zákona Páně“; ztotožněny jsou „zákon Páně“ a „nejčistší pravda“ (72, 73). To vše ovšem nemůže zpochybnit, dokonce ani relativizovat zmíněnou formulaci, že pravda „v zápase přemohla Boha“ (63–4), což je jen podtrženo výrokem, že pravda je „pronásledovatelka božského i lidského bezpráví“ (63), jakož v jiném smyslu i výrokem, že Bůh je nejen tvůrcem, ale také obhajovatelem pravdy. Naproti tomu nikde nenajdeme myšlenku z Janova evangelia, že Ježíš je pravda, tj. ztotožnění mezi oběma. Spíše můžeme tušit jinou janovskou inspiraci, totiž že v Ježíši Kristu se pravda stala tělem (na místě LOGU). Ze všech uvedených míst (nepouštíme se zatím nikam dál, do jiných Paynových textů) se zdá vyplývat, že pravda je Bohem stvořena, ale dále že je „nezhasitelná a nesmrtelná“ (což připomíná argumentaci v Platónově Timaiovi, pokud jde o Demiurgem stvořené bohy a jejich nade vše pevnější nesmrtelnost), a v případě, že by se Bůh snad někdy dopustil nespravedlnosti či bezpráví, stává se pravda zastánkyní poníženého a zneuctěného, jakož i pronásledovatelkou bezpráví a inspirátorkou jeho nápravy.

1. 07

Theologickou oporou tohoto pojetí by se mohl stát poukaz na Janovo evangelium, kde Ježíš vidí svůj veškerý úkol v tom, aby „svědectví vydal pravdě“, neboť právě pro to se narodil a proto na svět přišel ( ). A může-li si evangelista vypůjčit (asi of Filůna, o starších filosofech nejspíš nevěděl) termín LOGOS, může si přinejmenším filosof (ne-li theolog) vypůjčit či raději přímo osvojit termín „pravda“, i když v jiném než řeckém pojetí (navzdory slovu ALΘΗΛΙΑ, které však Paynovi asi nijak nesouznělo s latinským veritas, takže by nemělo smysl vůbec jen uvažovat o konotacích řeckého termínu). ůečeno zdánlivě poněkud blasfemicky: Bůh stvořil pravdu, ale už se jí nikdy nemůže zbavit, ale musí se jí držet. Kdyby se snad nadržel, pustil se s ním pravda v zápas a pravda nikdy nemůže definitivně prohrát, nýbrž vítězí nade vším, tedy zvítězila by v takovém případě i nad Bohem. Mohli bychom snad adaptovat po malých úpravách otázku Sůkratovu, co to je zbožné, zda je zbožné to, co chtějí bozi, nebo zda to bozi chtějí, protože to je

zbožné. Chce Bůh pravdu a respektuje ji, protože to je pravda, anebo by to snad měla být pravda, protože to tak chce Bůh? A je-li pravda stvořena, mohla být stvořena jinak? Mohla to být jiná pravda? Záleželo na Bohu, co zvolí jako pravdu? A kdyby zvolil nepravou pravdu, mohla by pravá pravda vítězit, i když nebyla vybrána jako ta, která má být stvořena? Pochopitelně to jsou všechno otázky poněkud deficientní nebo přímo v základech korumpované. Nelze je však neklást, nýbrž naopak položit a pak zkoumat, v čem je jejich nedostatečnost či vadnost. Pro naše cíle nám takové otázky budou sloužit jako riskantně pátrací, možná „ztracenecké“.

1. 08

Zbývá ještě jedna stránka, jeden moment, který nesmíme přehlédnout, i když sám Payne jej nezdůrazňuje, možná si jej ani dost neuvědomuje. Můžeme tu navázat na to, co bylo už řečeno v souvislosti s aktivitou resp. spoluaktivitou pravdy (spolučinnost ještě nemusí být synergií, neboť o syn-ergii můžeme přesně vzato mluvit jen tam, kde jde alespoň o dvojí en-ergii; ostatně jde o termíny a pojmy aristotelské, a tu by bylo zapotřebí nejprve objasnit jejich funkci u Aristotela nyní se do toho pouštět nebudeme). S výjimkou jediného případu, totiž onoho volání nebes a samotného slunce k odpovědnosti, jde u Payna vždycky o vazbu pravdy jako výzvy na nějaký subjekt, který je vyzýván k odpovědi, k odpovědné reakci. A zde můžeme náležitou interpretací zjistit, že ona výjimka není žádnou výjimkou: slunce je odpovědné, celý svět je odpovědný, protože jsou rovněž považovány za subjekty. Naše pojetí subjektu se datuje teprve od 18. století (rozhodující průlom učinil již Leibniz na počátku tohoto století tematizací niternosti na rozdíl od pouhé subjektivity -, ale tematizaci subjektu vyprovokoval teprve koncem století Kant nejen svým kriticizmem, ale také zpochybněním samotného pojmu „subjekt“, jež se stalo výzvou jeho následovníkům). Proto musíme být při posuzování starších myslitelů opatrní: tak třeba Descartovo chápání člověka jako „věci myslící“ neznělo tehdejšími čtenáři tak tvrdě jako nám. Přece však je zřetelně rozdíl mezi tím, je-li člověk, tj. subjekt, míněn jako věc, a tím, je-li věc míněna jako subjekt. Starověk i středověk ještě tak ostře nelišil mezi věcmi a subjekty jakožto ne-věcmi. Ostatně jen tak bylo možné ono celou epochu trvající zbloudění filosofů, spočívající ve ztotožnění přísné a přesné vědeckosti se zpředměťňováním.

[následují citáty, se kterými Hejdánek v semináře zřejmě pracoval]

poněvadž v pravdě nade vším vítězí a triumfuje pravda (62, -3ř)

nezapomeň na všemohoucího Boha, ... jehož pravda vítězí nade vším (63, 3. třetina)

svatosvatá dobrota, nejpevnější pravda božího zákona, mstitelka veškeré špatnosti a pronásledovatelka božského i lidského bezpráví (63, 3. třetina)

nejpevnější pravda božího zákona (63, 3. třetina)

pravda sama, triumfující nakonec v samotném Kristu, skutečném Bohu a člověku (65, zač.)

velká pravda zákona Páně je pevná, mocná a bude mocná na věčné časy, a žije a trvá na věky věků (66, 1. třetina)

dáváme se s tebou do boje za Kristovu pravdu (68, 2. třetina)

vítězem je Bůh, pro jehož pravdu my nehodně sloužíme ... (69, 1. třetina)

čtyři body či články ... jsou zákon Páně a nejčistší pravda Pána Ježíše Krista (72, 2. třetina)

řečené čtyři body jsou zákon Páně a nejčistší pravda Ježíše Krista (73, posl. odstavec)

M. Jan Hus o pravdě

FF - 9. 11. 1994

Také když se udá býti domnievačem, ješto říkáte ubrmanem: kterúž stranu uzříš pravú, neutrhuj jie, jedné ač by strana přivolila; neb někteří mají obyčej, že pravé strany utrhnú a křivé přidadie, a tak sami shřěšie a stranu křivú v hříech věččí zavedú, že přijme cizie jako své.

Také událiť se kdy súditi a vieš jednu stranu / pravú, odsud' ihned a nepud' na domněvače neb ubrmany, jako činie mnozí, nechtiac pravdy učiniti: anebo jedné straně nepřejí aneb že nechti se pro pravdu ostuditi aneb nuzie stranou chudší, aby se jim stesklo a tak aby svého statka darmo neb za kus chleba ustúpila neb své pravdy. A tak jsú nadávce neb nuzníci neb odstrkači protiv Božieho přikázání.

(3819, Sto listů M. J. Husi, Praha 1949, list č. 4, „Vladykovi o odúmrti“, čas?, s. 26-27.)

Ale zdaž se toho zaleknu, abych smlčel pravdu evangelia? Jistě nikoli, vždyť oni jsou protivníci evangelia Ježíše Krista, když je chtí spoutati, aby se svobodně nekázalo, jak přece přikázal Pán nejlaskavější. Věru preláti nyní oblekli ducha pohanů a farizejů, zakázavše v kaplích a na jiných místech náležitých kázání evangelia.

Což je v zákoně Kristově položeno to pravidlo, aby se evangelium nekázalo nikde jinde než ve farních kostelech a klášterech? Věru snad chce ona zásada pohltiti toto pravidlo: „Jděte do celého světa a hlásejte evangelium všemu stvoření. „ A podobně chce udusiti onen výrok: „A oni kázali všude a Pán jim pomáhal. „ A tak tomu je i s jinými pravidly, která Kristus Pán vyhlásil slovem i skutkem.

Zdaž já mám uposlechnouti arcibiskupa v jeho příkazu, který odporuje přikázání Božímu? Bůh uchovej! „Neboť více sluší poslouchati Boha než lidí“, tak řekli apoštolé, když jim bránili velekněží. Zdaž jsem já větší než Kristus a apoštolé, abych netrpěl za evangelium? Bůh uchovej! ...

(3819, Sto listů M. J. Husi, Praha 1949, list č. 7, „kterémusi šlchtici“, kolem 1. 7. 1410, s. 34-35.)

Důstojný Mistře!

Doneslo se mi, že jste mne výslovně nazval kacířem. Je-li tomu tak, odepište mi, a potom uvidíte s milostí Boží, že víru, kterou držím, vyznám veřejně a také obhájím. Tak sluší na pravého křesťana, ne pokoutně pomlouvati.

... Jak, prosím, jdete vy před ovce a jak ony jdoiu za Vámi nebo Vás slyší, když za mnoho let jen zřídka Vás vidí? Přejde den, kdy vydáte počet z ovcí a z většího počtu svých obročí, o nichž čtete ve svých právích, že kdo z jednoho může být náležitě živ, nesmí držeti jiné bez smrtelného hříchu.

To máte přemítati v své mysli, ne bližního kaceřovati. Anebo kdybyste věděl, že je kacíř, / měl byste ho podle pravidla apoštolova napomenouti jednou i po druhé, a kdyby nepřijal napomenutí, teprve tehdy se mu vyhýbati jako kacíři, a obzvláště, když jste mistr a doktor, takže můžete, ba máte veřejně vystoupit na stolici mistrskou k obhájení pravdy, a kromě toho když jste byl jako jeden z odsuzovatelů, měl byste odsouzení a spálení knih hodnověrně prokázati z Písma.

...

(Mistru Závíšovi ze Zap, psáno v Praze asi v srpnu 1410. In: 3819, Sto listů M. Jana Husi, Praha 1949, s. 36-7.)

Po napsání lista přišel mi list, v němž psáno jest, že ... Čtvrté, že ten kněz kázal, že náhorší kněz jest lepší než lajk nálepší.

Jest-li tak, a nižádný se proti těm bludóm nepostaví, znamenie veliké jest nad vámi, že ste / velmě pravdy odpadli, a zvláště, kteří ste učení a rozum máte. Neb jakož die svatý Jan Zlatoústý na ono slovo Krista, Spasitele našeho: „Nerodte se báti těch, jenž zabíjejí tělo,“ že těmito slovy ukázal jest Kristus, že „netoliko ten zrádce jest pravdy, kterýž, (přestúpě pravdu, zjevně miesto pravdy mluví lež, ale také i ten, kterýž) nesměle praví pravdu anebo nesvobodně brání pravdy, kteréž slušie svobodně brániti, zrádce jest pravdy. Nebo jakož kněz dlužen jest, aby pravdu, kterouž ot Boha jest slyšel, směle kázal: též lajk, to jest člověk nekněz, dlužen jest, aby pravdy, kterouž jest slyšel ot kněze vynesenu z Písma, bránil důfajně; pakli toho neučiní, zrazuje pravdu. „

Aj, teď máte velikého svatého dódod z toho slova Kristova: „Nerodte se báti těch, jenž tělo zabíjejí,“ že každý, i kněz i nekněz, ktož zná pravdu, má jie do smrti brániti, jinak byl by zrádce pravdy a tak i Kristóv.

A mnozí z vás znáte pravdu a jste naučeni, že každý móž zákon Boží mluviti, vyznávati, a umie-li, i čísti, buď latině, jako svatý Marek čtenie psal, buď řecky, jako svatý Jan své čtenie a kanoniky a epištoly psal, buď židovsky, jako svatý Matheus své čtenie popsal, buď syriansky, jako svatý Lukáš své čtenie popsal, buď persky, jako svatý Šimon čtenie kázal a popsal, buď indicky, jako svatý Bartoloměj, a tak o jiných jazyciech: kterakž dáte kněžím brániti, aby lidé zákona Božieho nečtli česky neb německy?

(3819, Sto listů M. Jana Husi, Praha 1949, list č. 17, asi v říjnu 1411, s. 62-64.)

É, pro milého Pána Boha, pro ohavné a nejukrutnější Boží umučení, pro své spasení, pro svou čest, pro jiných polepšení, pro své štěstí: kdož jste chybili, uhodte v pravdu; kdož jste svatí, buďte světější! ... / ...

Po napsání listu přišel mi list, v němž psáno jest, že kněží zabraňují, aby se četlo čtení přirozeným jazykem česky neb německy. Za druhé, že kázal některý kněz, že žádný, kdo smrtelně hřeší, není sluhou ani synem ďáblů. Za třetí, že na nové mši kázal řka: „Kněz tento, dokud nevysluhoval, byl syn Boží; ale dnes i potom, když vysluhovati bude, jest otec Boží a stvořitel těla Božího. „ Za čtvrté, že ten kněz kázal, že nejhorsí kněz je lepší než nejlepší laik.

Je-li tomu tak a jestliže se nikdo proti těm bludům nepostaví, jest nad vámi veliká znamení, že jste / velice od pravdy odpadli, a to zvláště, kteří jste učení a máte rozum. Nebo jakož dí svatý Jan Zlatoústý na ono slovo Krista, Spasitele našeho: „Nebojte se těch, kdo zabíjejí tělo“, že těmito slovy ukázal Kristus, že „zrádcem pravdy je netoliko ten, kdo (přestoupiv pravdu, zjevně místo pravdy mluví lež, ale také i ten, kdo) nesměle praví pravdu anebo bázlivě (nesvobodně) brání pravdy, kterou se sluší svobodně brániti, i ten jest zrádcem pravdy. Nebo jako je kněz dlužen, aby pravdu, kterou slyšel od Boha, směle kázal: také laik, to jest člověk nekněz, je dlužen, aby nadějně bránil pravdy, kterou slyšel od kněze vynesenu z Písma; pakliže tak nečiní, zrazuje pravdu. „

Aj, zde máte zdůvodnění velkého světce, založené na onom slově Kristově: „Nebojte se těch, kteří zabíjejí tělo“, totiž že každý, i kněz i nekněz, kdo zná pravdu, má ji do smrti brániti, jinak by byl zrádce pravdy a tak i Kristův.

A mnozí z vás znáte pravdu a jste poučení, že každý může zákon Boží mluvit, vyznávati, a umí-li, i čísti, buď latinsky, jako svatý Marek čtení psal, buď řecky, jako svatý Jan své čtení a kanoniky nebo epištoly psal, buď židovsky, jako svatý Matouš své čtení napsal, nebo persky, jako svatý Šimon čtení kázal a napsal, buď indicky, jako svatý Bartoloměj, a tak o jiných jazycích: jak tedy dovolíte kněžím, / aby zabraňovali lidem, aby zákon Boží nečtli česky nebo německy?

(List Plzeňským, psán v Praze asi v říjnu 1411. In: 3819, Sto listů M. Jana Husi, Praha 1949, s. 61, 62-3.)

V Kristu tedy nebylo ano i ne, to jest tvrzení i popírání téže věci, protože tehdy by byla v jeho ústech shledána lež, což není pravda, ježto praví Petr: „Jenž neučinil hříchu, aniž v ústech jeho byla nalezena lež. „ Tedy kdo, znaje pravdu, říká „ne“, popírá pravdu; kdo však, znaje, že se říká nepravda, praví „ano“, tvrdí nepravdu. Ale ne tak Kristus. Ačkoli tedy Kristus řekl sloveso podmětné 'jest' a to příslovce 'ne', přece v ústech jeho nebylo 'ano' i 'ne', to jest tvrzení i popírání o téže věci.

(Nejmenovanému knězi, asi 1412. In: 3819, Sto listů M. Jana Husi, Praha 1949, s. 69.)

Děje se jim jako židovským kněžím a biskupům, kteří to, co chtěli zachovati, ztratili, a čeho se chtěli vystříhati, do toho upadli; domnívají se, že mohou úplně přemoci pravdu, která na věky přemáhá; domnívají se, že ji potlačili, a ona má

zatím tu zvláštnost, že čím víc ji chtějí zastínit, tím víc se rozzáří, a čím víc ji zatlačují dolů, byť někdy padne, o to víc se potom pozdvihne.

Biskupové, kněží, mistři a zákoníci, Herodes a Pilát, měšťané Jeruzalémští i obec pravdu odsoudili i umrtvili a do hrobu položili, ona však, když povstala, všechny přemohla, za jednoho kazatele, to jest za sebe, dala jim jich dvanáct a více. A táž pravdu za jednu nestatečnou hus dala Praze mnoho orlů i sokolů, kteří mají dobrý zrak, z milosti vysoko létají a dobře králi i Pánu Ježíšovi ptáky loví; on je posílí, jakož i všechny své věrné, jimž praví: „S vámi jsem až do skonání světa. „ ...

Tuto řeč vám píši, bratří milí i sestry milé, abyste stáli byli v poznané pravdě, obžalob se nebáli, anebo pro jejich kruté hrozby abyste neslyšeli slova Božího méně než dříve. Neboť „věrný jest Bůh, jenž vás utvrdí a ostříhá od zlého“.

Konečně vás prosím, nejmilejší, modlete se za ty, kteří hlásají pravdu Boží s jeho milostí, a modlete se také za mne, abych i já proti zlobě Antikristově hojněji psal i kázal, a aby mne Bůh, až toho bude vyžadovati ziseň největší, postavil do bojové řady, abych chránil jeho pravdy.

Neboť to vězte, že se neuhýbám vydati za pravdu Boží toto své bídné tělo nebezpečností / nebo smrti, protože vím, že vám nic nechybí v slovu Božím, nýbrž že se den ze dne pravda evangelia více šíří. Avšak přeji si žítí pro ty, kteří trpí násilím a potřebují kázání slova Božího, ...

(Prahanům, neznámo odkud, asi v listopadu 1412. In: 3819, Sto listů M. Jana Husi, Praha 1949, s. 92-4.)

Nejmilejší!

S převelikou žádostí vás zapřísahám, abyste neustupovali od poznané pravdy, kterouž poznati vám uštědřil milosrdný Spasitel. Doufám totiž, že ve vás vyvolených dokoná Pán, co začal, a udělí vám odolnost v pokušení, jakož i o sobě spoléhám na nejmilostivější dobrotu našeho Spasitele, ačkoli nyní mohu říci s Apoštolem, že ...

(Věrným v Praze, na podzim 1412. In: 3819, Sto listů M. Jana Husi, Praha 1949, s. 95.)

Rady fakulty theologické, i kdybych stál před ohněm pro mne připraveným, s pomocí Krista Pána nepřijmu, a doufám, že smrt dříve pošle buď mne nebo dva odpadlíky od pravdy do nebe nebo do pekla, nežli bych vyslovil souhlas s jejich míněním. O obou jsem totiž poznal, že dříve pravdivě vyznávali pravdu podle zákona Kristova, avšak ze strachu se obrátili k pochlebování papežovi a ke lži. ...

Ale těchto pomluv bych si nevšímal, kdyby jen neposilovaly Antikrista v zlobě. Ale doufám, s pomocí Boží, že bude-li třeba, postavím se proti nim až k upálení ohněm. A nemohu-li já osvoboditi pravdy ve všem, alespoň nechci býti nepřitelem pravdy a toužím smrtí odporovati souhlasu. Ať běží svět, jak mu Bůh povolil běžeti. Lépe jest dobře zemřít nežli špatně žítí. Pro trest smrti nesmí se hřešiti. Skončiti vezdejší život v milosti znamená vyjítí z bédnosti. Kdo přidává vědění, přidává práce. Kdo mluví pravdu, hlavu mu rozbijí. Ze smrti hrůzu kdo

má, ten radost z života ztrácí. Nade vším vítězí pravda. Vítězí, kdo dochází smrti, protože žádná mu neškodí psota, jestliže žádná mu nevládne křivota. ...

Toť jsou mé základy a podpory, jimiž se osvěžuje můj duch, aby byl silný proti všem odpůrcům pravdy.

(Mistru Janovi z Rejnštejna, řečenému Kardinál, v červnu 1413. In: In: 3819, Sto listů M. Jana Husi, Praha 1949, s. 118–19.)

Budiž, že jsi podle jména profesor svatého bohosloví: jestliže znovu nepřiznáš pravdu a nebudeš za ten zločin činiti pokání, budeš musiti v soudný den klásti počet z každého slova soudci nejpřísnějšímu.

Což sluší profesoru, na nejisto tupiti osoby, zatěžovati bratry balvanem kacířství, po rozličných končinách sbíratí lži proti bližním? Najisto špatně jsi poučen v bohosloví lásky.

Bůh dej Tobě ducha pravdy, abys mluvil, co je svaté, co pravé před Pánem, a nikoli co je plodem utrhaní nebo hanobení a vychází z ducha lži a bludu.

To Ti píši bez pochlebenství, ve snaze zabrániti rozsévání pomluvy a pohoršení mezi bližními a s přáním, aby ses takových věcí zdržoval a za spáchané činil pokání.

(Profesoru vídeňské univerzity Janu Sywortovi, v Praze 1. 7. 1413. In: 3819,

---

Nejmilejší!

Velice se raduji z toho, že slovo Boží stále slyšíte a že vám milosrdný Spasitel dopřává účinných vůdců pravdy. Pročež račiž vám Všemohoucí dáti milost, slitování a pokoj skrze Spasitele našho Pána Ježíše Krista.

(Pražanům, asi v postě 1414. In: 3819, Sto listů M. Jana Husi, Praha 1949, s. 134.)

Jehož úfám uplně milému Bohu, žeť lidem utrhavým, pravdy protivníkom, nepřepustí nad pravdú svítěziti.

(Králi českému Václavovi, královně Žofii a jejich dvoru, koncem srpna 1414. In: 3819, Sto listů M. Jana Husi, Praha 1949, s. 141.)

A co mám ještě psáti? Pan Václav a podobně pan Jan jednají se mnou velmi laskavě a vlídně a jsou takořka hlasatelé pravdy, ale pravdivěji bych řekl, obhájci pravdy. S nimi za pomoci Páně všecko se děje zdárně.

(Přátelům v Čechách, v Norimberce 24. 10. 1414. In: 3819, Sto listů M. Jana Husi, Praha 1949, s. 152.)

Doufám od milosti Boží, že od poznané pravdy nikdy neustoupím. Modlete se k Bohu, aby mne zachoval.

(Panu Janovi z Chlumu, v Kostnici 4. 1. 1415. In: 3819, Sto listů M. Jana Husi, Praha 1949, s. 166.)

... A také vy spolu s panem Jindřichem, s panem Václavem a jinými, obzvláště prosím, budete-li moci, buďte přítomni a vyslechněte, co Pán Ježíš Kristus, můj zástupce a obhájce i soudce nejmilostivější, vloží mi do úst, abyste, ať zemru či žítí budu, mohli býti pravdivými a vhodnými svědky, aby lháři neříkali, že jsem ustoupil od pravdy, kterou jsem kázal.

(Panu Janovi z Chlumu, v Kostnici po 19. 1. 1415. In: 3819, Sto listů M. Jana Husi, Praha 1949, s. 172.)

Radu Páně miluji nad zlato a drahý kámen. proto doufám v milosrdenství Ježíše Krista, že mi dá Ducha svého, abych stál v pravdě. Modlete se k Bohu. Neboť „duch hotov jest, ale tělo mdlé“.

(Přátelům v Kostnici, 9. 6. 1415. In: 3819, Sto listů M. Jana Husi, Praha 1949, s. 190.)

Prosím vás a napomínám, aby Pána Boha poslouchali, jeho slovo velebili a rádi slyšeli a plnili. Prosím vás, aby pravdu Boží, kterouž sem z Božieho zákona psal a z řečí svatých kázal a psal, aby se té drželi. Prosím také, ať by kdo ote mne slyšel na kázání neb súkromie co proti pravdě Boží, aneb ať bych kde psal jenž, ufám Bohu, toho nenie -, aby toho nedržal. ... / ...

Psal sem list tento vám v žaláři, v ókovách, čakaje nazajtřie na smrt odsuzenie, maje plnú naději v Bohu, abych pravdy Božie neustupoval, a bludóv, kteréž sú na mě křiví svědkové svědčili, abych se neodpřisahal. ... / ...

Také prosím, aby se milovali, dobrých násilím tlačiti nedali a pravdy každému přáli.

(Přátelům v Čechách, v Kostnici 10. 6. 1415. In: 3819, Sto listů M. Jana Husi, Praha 1949, s. 195–97.)

Důstojný otče!

Velmi jsem vděčen za Vaši vlídnou a otcovskou milost. Ale neodvažuji se podle dodaného znění podvoliti se koncilu, jednak že bych musil odsouditi mnoho pravd, které, jak jsem od nich slyšel, nazývají pohoršujícími, jednak že bych musil upadnouti v křivopřísežnictví pro odpřisáhnutí, když bych vyznal, že jsem držel bludy, čímž bych pohoršil velmi mnoho lidu Božího, který ode mne v kázání slýchal pravý opak.

Jestliže tedy Eleazar, muž Starého Zákona, o němž se čte v knihách Makabejských, nechtěl lživě vyznati, že pojedl masa zákonem zakázaného, aby nejednal proti Bohu a nezůstavil potomkům špatný příklad: kterakž já, kněz Nového Zákona, byť nehodný, měl bych pro strach z trestu, který rychle pomine, těžším prohřešením přestoupiti zákon Boží, tím, že bych předně odstoupil od pravdy, za druhé spáchal křivou přísahu a za třetí pohoršil bližní?

Věru prospěšnější mi je raději zemřít nežli únikem před dočasným trestem upadnouti do rukou Páně a snad potom do ohně a pohanění věčného.

A poněvadž jsem se odvolal k Ježíši Kristu, soudic nejmocnějšímu a nejspravedlivějšímu, jemu poroučeje svou při, proto stojím k jeho nejsvětějšímu rozhodnutí a rozsouzení věda, že jednoho každého člověka posoudí a odmění ne podle mylných rad, nýbrž po pravdě a po zásluhách.

(Nejmenovanému prelátovi z koncilu, v Kostnici kolem 20. 6. 1415. In: 3819, Sto listů M. Jana Husi, Praha 1949, s. 204-05.)

To vše po mně žádal koncil již častěji. Ale poněvadž to v sobě zahrnuje, abych odvolal, odpřisáhl a podstoupil pokání, při čemž bych musil předně ustoupiti od mnoha pravd, jež koncil nazývá pohoršujícími, zadruhé odpřisáhnouti / a tak přiznáním k bludům křivě mně přičteným býti křivopřísežníkem

(Příteli v Kostnici, kolem 20. 6. 1415. In: 3819, Sto listů M. Jana Husi, Praha 1949, s. 205.)

Toto je ve jménu Ježíše Krista můj konečný úmysl: že nechci přiznati bludnost článků, které byly vybrány pravdivě, ani nechci odpřisáhnout článků, které mi byly připsány křivými svědky, poněvadž odpřisáhnout znamená při/znati, že jsem bludy nebo blud držel, od nich ustoupiti a držeti opak. Vždyž Bůh ví, že jsem nikdy nekázal oněch bludů, které vymyslili, vypustivše mnohé pravdy a přidavše tvrzení křivá.

Kdybch však o některém ze svých článků věděl, že je na odpor pravdě, velmi rád bych jej opravil, odvolal a učil i kázal jeho opaku. Ale mám za to, že žádný z nich není na odpor zákonu Kristovu a výrokům svatých učitelů, ačkoliv jej ti, jimž se nelíbí, nazývají pohoršujícím nebo bludným.

Pročež kterýkoli by byl křivý smysl obsažen v některém z článků podle mého úmyslu, takového se odříkám, podrobuje se k napravení svrchovaně všemohoucímu a nejlepšímu Mistru a spoléhaje na jeho nekonečné milosrdenství, že on mne nejlaskavěji očistí od mých skrytých hříchů.

(Přátelům v Kostnici, 21. 6. 1415. In: 3819, Sto listů M. Jana Husi, Praha 1949, s. 210-11.)

Tou korunou, doufám pevně, učiní mne Pán spolu s vámi, nejhorlivější milovníci pravdy, podílníkem však, kteří pevně a vytrvale milují Pána Ježíše Krista, jenž trpěl za nás, příklad nám zůstává, abychom následovali šlépějí jeho.

(Panu Janovi z Chlumu, Kostnice 23. 6. 1415. In: 3819, Sto listů M. Jana Husi, Praha 1949, s. 220.)

Mistr Jan Hus, v naději slúha Boží, všem věrným, jenž Boha a jeho zákon milují a budou milovati, žádost svú, aby v pravdě přebývali, v milosti Boží prospievali a do smrti statečně stáli.

(Přátelům v Čechách, Kostnice 24. 6. 1415. In: 3819, Sto listů M. Jana Husi, Praha 1949, s. 221.)

Jeden doktor mi řekl, že ať bych ve snaze podvoliti se koncilu učinil cokoli, všechno je mi dobré a dovolené, a dodal: „Kdyby koncil řekl: ‘Ty máš jenom jedno oko, ‘ ačkoli máš dvě, / musil by s koncillem vyznati, že tomu tak jest. Řekl jsem mu: „I kdyby mi to celý svět říkal, já, maje rozum, jehož nyní užívám, nemohl bych to říci bez odporu svědomí. „ A on po delším hovoru ustoupil od onoho svého výroku a řekl: „Je to pravda, já nedal tuze dobrý příklad. „

Pán se mnou jest jako bojovník statečný.

Pán osvícení mé a spasení mé; koho se budu báti? Pán ochránce života mého; před kým se budu třásti

(3819, Sto listů M. J. Husi, Praha 1949, list č. 87, asi 25. 6. 1415, s. 227-8.)

Jinak, nejmilejší v Kristu Ježíši, stůjte v poznané pravdě, která vítězí nade vším a sílu má až na věky. ... / A vás rovněž napúomínám v Pánu, mohli-li byste v některém z oněch článků shledat smysl křivý, abyste se ho zřekli, ale vždy bez újmy pravdě, jež je zamýšlena.

... když z celého srdce vyznávám všelikou víry hodnou pravdu.

(3819, Sto listů M. J. Husi, Praha 1949, list č. 90, kolem 27. 6. 1415, s. 233–4.)

Jinak, nejmilejší v Kristu ežiši, stůjte v poznané pravdě, která vítězí nade vším a sílu má až na věky.

Vězte také, že jsem žádného článku neodvolal ani nedopřisáhl. Koncil chtěl, abych o člancích, z knížek vybraných, o všech i o každém jednotlivém prohlásil, že jsou křivé. Nechtěl jsem, leda by mi nesprávnost dokázali z Písma. Proto ať by byl kterýkoli křivý smysl v kterém/koli z těch článků, toho se zříkám a svěřuji jej opravě Pána Ježíše Krista, který zná můj upřímný úmysl, nevykládaje v křivý smysl, jehož já nezamýšlím. A vás rovněž napomínám v Pánu, mohli-li byste v některém z oněch článků shledati smysl křivý, abyste se ho zřekli, ale vždy bez újmy pravdě, jež je zamýšlena.

Modlete se za mne k Bohu a pozdravujte se navzájem ve svatém pokoji.

Mistr Jan Hus, v okovech a v žaláři, stojící již na břehu přítomného života, očekávající nazítří strašnou smrt, která, jak doufám, očistí mé hříchy, z milosti Boží neshledajíc na mně nijakého kacířství, když z celého srdce vyznávám všelikou víry hodnou pravdu.

...

(Universitě pražské, v Kostnici 27. 6. 1415. In: 3819, Sto listů M. Jana Husi, Praha 1949, s. 233–4.)

Mistře Křišťane,

můj učiteli a dobrodinče obzvláštní!

Stůj v pravdě Kristově, přidržuje se věrných. Neboj se, neboť ...

Pozdravuj, nejmilejší, mistra Jakoubka, a všechny přátele pravdy.

Psáno v okovech, v čekání na upálení.

(Mistru Křišťanovi z Prachaztic, v Kostnici asi 27. 6. 1415. In: 3819, Sto listů M. Jana Husi, Praha 1949, s. 235.)

... Pravím tedy, že maje naději v Ježíše Krista, zamýšlím, až uslyším formuli, s pomocí svatých i vaší přidržeti se pravdy až do smrti.

(Petrovi z Mladoňovic, v Kostnici snad před 29. 6. 1415. In: 3819, Sto listů M. Jana Husi, Praha 1949, s. 238.)

Nejmilostivější dobrodinče, v Kristu Ježíši nejvíce milovaný!

Že ještě z milosti Boží mohu psát Vaší milosti, raduji se nemálo. Tedy ze včerejšího listu jsem vyrozuměl předně, kterak se u veliké nevěstky (to jest zlovolné valné schůze), o níž čteme ve Zjevení, obnažuje a obnaží její nepravost, u nevěstky, s níž smilní králové země, jak se tamže pra/ví, smilní duchovně, ustupující od Krista a od jeho pravdy a souhlasíce se lží Antikristovou ze svedení, ze strachu nebo z naděje ve spolenectví pro získání cti světské.

Za druhé jsem vyrozuměl z listu, kterak se nepřátelé pravdy začínají znepokojovati.

Za třetí jsem vyrozuměl horoucí stálost Vaší lásky, s jakou odvážně vyznáváte pravdu, poznáv hanebnost veliké nevěstky.

Za čtvrté s radostí jsem vyrozuměl, že chcete již skoncovati s marností světskou i namáhavou službou a doma se věnovati rytířské službě Ježíši Kristovi. Jemu sloužiti jest kralovati, jak dí Řehoř. ...

(Panu Janovi z Chlumu, v Kostnici 29. 6. 1415. In: 3819, Sto listů M. Jana Husi, Praha 1949, s. 239-40.)

Já mistr Jan Hus, v naději sluha Ježíše Krista, srdečně touže, aby si Kristovi věrní nevzali po mém skonu příležitost k pohoršení z mé smrti, posudzující mne takřka za zatvzeleného kacíře, bera si za svědka Ježíše Krista, za jehož zákon jsem si přál zemřít, píši toto přátelům pravdy na památku.

Předně, že jsem osvědčoval při velmi četných soukromých slyšeních, potom při veřejných slyšeníchkoncilu, že se chci podvoliti poučení, opravení, odvolání i trestu, dostane-li se mi poučení, že jsem něco napsal, učil nebo v odpovědi řekl, co by bylo na dopor pravdě. ...

(Přátelům pravdy, 5. 7. 1415. In: 3819, Sto listů M. Jana Husi, Praha 1949, s. 245.)

A všech prosím, aby byli ustaviční u Božie pravdě.

(Přátelům v Čechách, Kostnice 5. 7. 1415. In: 3819, Sto listů M. Jana Husi, Praha 1949, s. 249.)

T. G. Masaryk

Není pochybnosti, že Kant aktivnost lidského ducha, že to ustavičné hledání pravdy, hloubání a vnikání do věci („vrtání“) svou Kritikou postihoval dobře. Ještě správněji Kant ukazuje na organickost, celost a logickou soustavnost toho našeho poznání. Hume se spokojuje (mimo matematiku) „klubkem představ“. I domnívá se Kant, že je pro theorii poznání pravým Koperníkem: jako prý tento názor

astronomický obrátil ukázav, že ne slunko kolem země, ale země kolem slunka se otáčí, tak Kant dokazuje, že ne poznání se řídí předměty naší zkušenosti, ale tyto předměty naším poznáním.

Přes všecko uznání - tu je omyl. Kant Koperníkem není, pouze Mohamedem, jenž napřed chtěl, aby hora přišla k němu, ale když nechtěla, šel k hoře. Otázka vždycky byla a je, jak vzniká naše poznání: působením objektu na subjekt? A co tedy je objekt - co subjekt? Prosté obrácení à la Koperník má jen smysl ten, že předměty jsou naším výtvořem, že svět je naší představou a jen v naší představě: odkud však ten klam, že ten svět pokládáme za objektivní, mimo nás existující? V každém případě a vždycky, máme-li své poznání vyložit, musíme tedy vyložit, co znamená rozdíl světa objektivního a subjektivního, čistě subjektivního.

(7112, Moderní člověk a náboženství, Praha 1934, str. 91.)

T. G. Masaryk

Člověk musí mít duchovní střed, nestačí mu pouhé abstraktní ideje ...

(7112, Moderní člověk a náboženství, Praha 1934, str. 31.)

T. G. Masaryk

Není to přece jen prapodivné, že člověk osudem může být dohnán k vlastní smrti? Osud - to je přece objekt (ať už lidé, bohové, Bůh, fatum a tak dále) - proč se tedy nevzpírá proti tomu objektu člověk každý? A dobrý pozor: Většina lidí de facto proti tísni osudu se vzpírá a proti němu bojuje; avšak - a tu jsme právě při věci - značné číslo lidí a právě lidí moderních na místo, aby se postavili osudu, stavějí se proti sobě samým a ničí sebe. Zde je filosofické punctum saliens - kdo nepochopí tento životní paradox, nepochopí moderního člověka, nepochopí jeho zvláštní subjektivnost. Mnoho řečí tu nepomůže - tu se každý musí o věci hodně zamyslit.

(7112, Moderní člověk a náboženství, Praha 1934, str. 47.)

T. G. Masaryk

Také materialism ekonomický dává si nakonec otázku psychologickou a sociologickou: Co vlastně hýbe člověkem, ať už ho studujeme jako individuum nebo jako člena sociálního a historického celku? Je v něm vis motrix jen jedna? Či si máme představovat, že je takových hybných sil více? Jsou v něm vedle jedné hybné síly hlavní ještě hybné síly jiné, podřízené? V čem tkví konec konců duševní aktivnost člověka, a ještě více než aktivnost (nástroj je také aktivní a přece "pasivní", to jest je hnán parní silou nebo rukou), jeho spontánnost? Jak velická je tato spontánnost, to jest do které míry je člověk hnán vnějším okolím, osudem, Prozřetelností? Do které míry jsme pány svého života individuálního, svého života historického? Do které míry jsme na přírodě a na vnějším vývoji nezávislí, do které míry jsme - jedním slovem svobodní?

(0065/I., Otázka sociální I., Praha 1946, str. 208.)

T. G. Masaryk

Člověk moderní je skeptik. Nedůvěřuje, kritizuje, zamítá. Ale zároveň, a právě proto, pořád a pořád, zabývá se otázkou po jistotě svého poznání a konání,

nevěří, ale věřil by rád, kritizuje, ale hledá, neguje, ale vlastně chce budovat. Hledá si základy a chce je mít hlubší a pevnější. Proto je ohledává. Jistota! Co je jisté? Na čem mohu pevně stát a klidně spát? Co je pravda? Co je pravda? Máme jistotu zvenčí nebo ze sebe? Anebo z obojího tohoto pramene? Co zvenčí, co ze sebe? Tedy: objektivism či subjektivism? Vždyť přece je rozdíl mezi objektem a subjektem - ?

(7112, Moderní člověk a náboženství, Praha 1934, str. 240-41.)

Pravda

3. Ezdráš (1. stol př. Kr.)

(3,10) První napsal: Nejsilnější jest víno. (11) Druhý napsal: Nejsilnější jest král. (12) Třetí napsal: Nejsilnější jsou ženy, ale nade vším vítězí pravda. ... (4,33) Tehdy, když král a knížata vzhlédali jeden na druhého, počal také mluvit o pravdě: (34) Ó muži, zdaliž nejsou silné ženy? veliká jest země, a vysoké nebe, a slunce v běhu rychlé, poněvadž se obrací na okršlku nebeském, a zase přibíhá k svému místu jednoho dne; (35) Zdaliž není veliký ten, kdož to činí? velikát jest tedy pravda, a nejsilnější nade všecko. (36) Nebo země pravdu vzývá, nebe také jí dobrořečí, a všickni skutkové se před ní pohybují a třesou, aniž jest co při ní nepravého. (37) Nepravé jest víno, nepravý král, nepravé ženy, nepraví všickni synové lidští, a nepraví všickni skutkové jejich, a není v nich pravdy; protož pro svou nepravost hynou; (38) Ale pravda zůstává a rozmáhá se na věky, živa jest, pravím, a zmocňuje se na věky věků; (39) A není u ní přijímání osob, ani rozdílu, ale což spravedlivého jest, koná, všech pak nepravých a nešlechetných se štítí, takže všickni libují sobě skutky její. (40) Není zajisté nic v soudu jejím nepravého, ale ona jest síla, království, moc a velebnost všech věků. Požehnanýť jest Bůh pravdy. (41) Když pak to promluviv, umlkl; tehdy všecken lid zkríkl, tehdy, pravím, řekl: Nejsilnější jest pravda a nejmocnější.

(..., Apokryfy [v původním znění kralickém], Praha 1952, s. 63, 65.)

3. Ezdráš (1.stol př.Kr.)

Pravda

(3,10) Der erste schrieb: Der Wein ist am mächtigsten. (11) Der zweite schrieb: Der König ist am mächtigsten. (12) Der dritte schrieb: Die Weiber sind am mächtigsten, über alles aber siegt die Wahrheit. ... (4,33) Und da, als der König und die Vornehmen einander ansahen, begann er von der Wahrheit zu reden: (34) Ihr Männer, sind die Weiber nicht mächtig? Groß ist die Erde und hoch der Himmel, und schnell im Lauf ist die Sonne, weil sie das Himmelsgewölbe unkreist und wieder an ihren Ort an einem einzigen Tage zurückläuft! (35) Ist nicht groß, wer solches tut? Aber die Wahrheit ist größer und mächtiger als alles! (36) Die ganze Erde ruft nach der Wahrheit, der Himmel preist sie, alles Geschaffene erbebt und zittert: Nichts, gar nichts Unrechtes ist an ihr. (37) Der Wein ist ungerecht, der König ist ungerecht, alle Menschenkinder sind ungerecht, und alle ihre Werke sind ungerecht, alles, was derartig ist. Wahrheit ist nicht in ihnen, und vermöge ihrer Ungerechtigkeit gehen sie zugrunde. (38) Aber die Wahrheit bleibt und behält Macht auf ewig, sie lebt und behält Kraft in alle Ewigkeiten. (39) Auch ist bei ihr kein Ansehen der Person und keine Parteilichkeit, sondern sie tut, was recht ist, in Unterschied von allen Ungerechten und Bösen. Alle haben Wohlgefallen an ihren Werken. (40) In ihrem Urteil ist auch nicht das geringste Unrecht. Ihr gehört die Macht und die Herrschaft und die Gewalt und die Herrlichkeit aller Zeiten! Gepriesen sei der Gott der Wahrheit! (41) Als er damit

aufhörte zu reden, da rief die ganze Versammlung laut, und da sprachen sie: Die Wahrheit ist groß, sie ist am mächtigsten!

(7004, Apokryphe Bibel, (Wien?) 1991, S. 107, 109.)

